

LIGNOSA

15

1 novembre-
desembre 2016

PRESENTACIÓ

Amb aquest número 15 de Lignosa acomiadem aquest any 2016. Comença el període de descans de les plantes, però a l'Arborètum aprofitarem aquests dies per a fer millores. Millores que podreu contemplar a partir del mes d'abril del proper any.

En nom de l'equip de l'Arborètum us doneu les gràcies per la vostra fidelitat i recolzament.

RACÓ

J.A. Conesa

Fageda, al bioma boscos caducifolis

Èxit de participació en les activitats de tardor programades durant el mes d'octubre

El dissabte, dia 15, en sessió de matí, el taller de Bonsais combinat amb una visita guiada per l'Arborètum, reuní un total de vuit persones que varen descobrir com són i on viuen una selecció de 19 espècies d'arbres i arbusts que sovint s'utilitzen per fer i cultivar bonsais. Posteriorment, i en sessió de laboratori, es mostraren les tècniques elementals per a obtenir plantes, cultivar i modelar els estils de bonsai, emprant la natura com a model.

El diumenge, dia 16 al matí, es feu una visita guiada sota el lema 'Conèixer els arbres que fan bolets'. La visita guiada per l'Arborètum va comptar amb 25 inscrits. Durant l'itinerari que es va seguir, s'identificaren i observaren les principals espècies de coníferes i planifolis del país que subministren bolets, incidint particularment amb els micorizògens. També es va matisar sobre les espècies de bolets tòxics i comestibles, que hi estaven associades, així com la descripció d'alguns caràcters bàsics per poder-los reconèixer.

El dissabte, dia 22 a la tarda, es va dur a terme la visita guiada 'Colors de Tardor'. Malgrat la pluja fina que caigué durant tota la visita les 15 persones inscrites gaudiren dels colors vermells, grocs, ocres i fúcsia dels 20 arbres i arbusts que es mostraren. Aquesta selecció de plantes va permetre alhora conèixer no solament els factors que intervenen en els canvis que experimenten els arbres caducifolis a la tardor sinó fins i tot els mecanismes fisiològics que hi estan relacionats. De cada planta també s'explicaren curiositats i utilitats tradicionals.

A l'esquerra visita guiada combinada amb el taller de bonsais. A la dreta, visita guiada 'Conèixer els arbres que fan bolets'

CURIOSITATS DEL MÓN VEGETAL

Tinta d'origen fúngic

Les substàncies d'origen vegetal s'han utilitzat des de la més remota antiguitat per a diferents menesters: extracció de principis actius per tal d'emprar-se en medicina i perfumeria; també per a tenyir la llana, el cotó i altres teixits. No obstant això, la utilització d'espores d'un fong, per a la preparació de tintes indelebles, és a dir, tintes no esborrables o de difícil esborrat és una utilitat que molt poca gent coneix.

El bolet de tinta, *Coprinus comatus*, és un basidiomicet de l'ordre agaricals que viu en llocs rics en matèria orgànica en descomposició, fins i tot en els jardins i parcs urbans. El barret, de forma campanulada i de color blanc està recobert de petites esquames; la cama és buida i està proveïda d'un anell i les làmines, ubicades a la part inferior del barret, es troben densament distribuïdes i són de color blanc en els exemplars joves.

A mesura que el bolet envelleix, el marge del barret s'aixeca i unes gotes negres es desprenen de la seva superfície alhora que entra en una fase d'autodestrucció. Certament, tota la part superior del bolet quedarà reduïda en poc temps a una taca aquosa i fosca damunt del sòl.

En aquest procés de deliquescència de les làmines, s'alliberen les espores contingudes en el suc negre. Si aquest suc es recull i se'n destrien aquells fragments del bolet que no han estat autodestruïts totalment, pot ser utilitzat, com abans ja havíem indicat com una excel·lent tinta indeleble. Antigament molts fulls de paper s'escrivien amb espores del bolet de tinta.

Bolet de tinta (*Coprinus comatus*). Bolet basidiomicet agarical que creix a les vores de camins, terrenys abandonats herbosos, parcs i jardins urbans tant a la primavera com a tardor. Per bé que és comestible, ràpidament es transforma en un líquid negrós o tinta, que li dona el nom popular amb el qual es coneix.

Text i fotografies: Josep A. Conesa Mor

COL·LECCIÓ DE PLANTES

Bosc esclerofil·le Xilè

La porció central de Xile presenta un clima mediterrani amb un període sec de 5 a 7 mesos i unes precipitacions entre 300-700 mm anuals. L'ecosistema que comprèn, situat entre els rius Aconcagua i Biobío, és probablement el més ric en espècies del país. Certament, determina diferents tipus de vegetació arbòria i arbustiva que presenta adaptacions morfològiques com ara fulles dures i d'aspecte coriaci, circumstància que li atorga una gran resistència durant els períodes secs i alhora li dóna el nom de bosc esclerofil·le. Entre les espècies més característiques d'aquest ecosistema destaquen les *quillajas*, *boldos* i *pataguas*. L'Arborètum compta amb una col·lecció inicial d'alguna d'aquestes espècies de l'hemisferi sud en el bioma de boscos mediterranis, més concretament en el paisatge de Xile.

Quillaja saponaria

El quillay (*Quillaja saponaria*) és un arbre endèmic de la zona central de Xile, que pertany a la família rosàcies. És perennifoli, de 15 a 20 metres d'altura. L'escorça és de color gris-fosc i les fulles són alternes, glabres, d'apex agut i base obtusa, de color verd llustrós clar i de marge gairebé enter amb 4-8 dents. Les flors són de color verd-blanquinoses, hermafrodites, pentàmeres i de forma estrellada, amb 5 pètals, 5 sèpals, 10 estams i 5 ovaris. Per la seva banda, el fruit és una càpsula, també en forma d'estrella, que en el seu interior conté moltes llavors alades. Viu en ambients secs i sòls pobres. L'escorça és utilitzada des d'antany. Els maputxes l'empraven com detergent a causa de la gran quantitat de saponina que conté, però també és usada per al cabell a fi d'ajudar a remeiar la calvície.

Peu de *Quillaja saponaria* a l'Arborètum

Peumus boldus

Peumus és la llatinització del seu nom tradicional a Xile i *boldus* està Dedicat a D. Boldo, botànic espanyol. El boldo (*Peumus boldus*), de la família pedaliàcies, és un arbre dioic de 5-6 m, que pot assolir més de 30 m d'alçada, amb una arrel axonomorfa, típica de les dicotiledònies. La tija és llenyosa i d'un diàmetre superior a 1 m. Les fulles són de color verd intens, simples, amb el marge enter, de disposició oposada i forma d'ovalada a el·líptica, sèssils o amb un pecíol curt i d'uns 4-6 cm de llargada. El limbe és gruixut, rígid, trencadís, i amb els marges lleugerament voltejats i pubescent. Com que és un arbre dioic presenta les flors masculines en un individu (androceu amb nombrosos estams encorbats), i les femenines en un altre (un sol gineceu). Les flors són de color blanquinós o rosaci, i neixen de peduncles esvelts i vellosos, i la corol·la presenta set pètals de color groc clar. El fruit és una drupa. Les fulles del boldo contenen un alcaloide: la boldina. Té propietats colagogues i digestives, heptatòniques i sedants. També s'empren en forma d'infusió a l'Argentina i a Xile.

Crinodendron patagua

La patagua o patahua (*Crinodendron patagua*), és un arbust sempre verd de la família de les elaeocarpàcies, endèmica de Xile. Es distribueix des dels 33° a 36° de latitud sud, i fins als 1.200 metres sobre el nivell del mar. Les fulles són simples, de forma oblonga, amb la vora serrada. Produeix flors blanques, amb la corol·la acampanada de cinc pètals. El seu fruit és una càpsula. És un arbust llenyós de creixement ràpid, que ocasionalment pot créixer fins a 10 m d'altura, però amb creixement lent pot aconseguir els 30 m d'alçada. Les flors són de gran importància mel·lífera. El taní contingut en la seva escorça s'utilitza per adobar les pells. La seva fusta té usos diversos en fusteria. És fàcil de conrear, ja que pot ser plantat per llavors i tolera les gelades.

A l'esquerra exemplar de *Peumus boldus*. A la dreta, peu de *Crinodendron patagua*.

Text i fotografies: César Del Arco García

CULTURA POPULAR I LITERATURA

Olivera (*Olea europaea*)

També es coneix amb el nom d'oliu o oliver.

Detall de la fulla i el fruit de l'olivera

I a trenc d'albada, lleu transparència:

còbits que piulen pels olivers.

I sempre un clima d'indiferència,

blanc cementiri dels mariners.

Josep M. de Sagarra, "El cementiri dels mariners", Àncores i estrelles

Ai, amor, si vols passar

per dessota l'oliver,

que la lluna juga a cuít

sobre l'herba del terror.

Per dessota l'olivar,

amor sí que hi passaré,

plenes d'olives i amor

ai!, les butxaques del vent!

Diferents peus d'oliveres (*Olea europaea*)

Maria Mercè Marçal, "Arbequines de l'amor", Sal oberta

Recull i fotografies: Meritxell Mor Gibert

BESTIOLES

El pugó dels baladres

Els baladres (*Nerium oleander*) són uns arbustos força comuns en els nostres espais verds i podem trobar-los tant en jardins com en tanques de separació, mitjanes de carreteres, rotondes, etc. Un dels principals problemes de plagues que poden tenir és l'atac de pugons. Hi ha dues espècies de pugó que poden infestar els baladres, molt fàcils de distingir: uns són de color groc (*Aphis nerii*) i els altres són negres (*Aphis fabae*). Els més freqüents a Lleida i també a l'Arborètum són els de color groc (Foto 1a).

L'*Aphis nerii* és molt fàcil d'identificar. Com s'ha dit, és de color groc brillant i té les antenes, potes, sifons i cauda de color negre. Els individus juvenils (nimfes) i els adults són similars, només canvien en la seva mida. A la mateixa colònia hi podem trobar individus adults àpters i alats. Els alats apareixen quan les colònies comencen a ser massa grans i hi ha una superpoblació, d'aquesta manera poden volar per a infestar noves plantes. El més habitual a tota l'àrea mediterrània és que no hi hagin formes sexuades i que les colònies estiguin formades sempre només per femelles "partenogenètiques vivíparaes" (que no fan ous i produeixen nimfes directament, que són clons de les mares).

Els pugons es solen trobar en els brots terminals i inflorescències del baladre i és normal que estiguin acompanyats de formigues que s'aprofiten de la melassa que excreten. Els danys que ocasionen són principalment estètics, per la melassa i el fong que es desenvolupa a sobre (anomenat negreta). Si les colònies són molt nombroses també poden arribar a deformar els brots terminals, però no és habitual que posin en risc la salut de la planta.

Cal remarcar que el baladre és una planta verinosa i produeix substàncies tòxiques queingereix el pugó en alimentar-se de la saba. Això el fa poc apetitós per a alguns enemics naturals, que l'eviten, però tot i això, es troben força espècies associades que exerceixen un control biològic natural de la plaga: algunes marietes (*Hippodamia variegata*), varies espècies de sírfids, crisopes i també parasitoides (*Lysiphlebus testaceipes*) (Foto 1b, c i d). Precisament donada l'elevada presència d'aquests agents de control natural, no sol ser recomanable fer aplicacions d'insecticides. És molt millor utilitzar altres mètodes de control de la plaga, que respectin els enemics naturals: mètodes culturals, com ara la gestió del reg, poda i fertilització per evitar un creixement excessiu de brots tendres; fer una poda selectiva dels brots terminals afectats i fer rentats amb aigua a pressió, combinats, si calgués, amb sabons insecticides.

Foto 1. Formes àpteres del pugó *Aphis nerii* (a); marieta *Hippodamia variegata* en una colònia (b); larva de sírfid menjant pugó (c); mòxies del pugó parasitat per *Lysiphlebus testaceipes* (d).

Text i fotografies: Belén Lumbierres

AGENDA

Tallers

A la tardor alguns arbres canvien de color.

Dia 5 de novembre, d'11-13 h

Taller per als més petits (6-12 anys) que resol preguntes com ara... per què els arbres perden la fulla i per què les fulles canvien de color. Farem manualitats elaborades amb fruits de tardor i fulles de colors caigudes dels arbres. Preu: 4 €. Amics/Amigues de l'Arborètum: 2 €. Places limitades. Inscripció prèvia a arboretum@pcital.cat

L'arbre a l'entorn urbà. Criteris de disseny i manteniment.

Dia 12 de novembre, de 9-13 h

Destinat a arquitectes, enginyers, tècnics de manteniment, etc. S'abordaran aspectes com criteris en l'elecció de l'espècie segons la tipologia dels espais verds, normativa urbanística i alineacions, criteris de disseny de les infraestructures i manteniment. Gestió de l'arbrat i els criteris de renovació. A càrrec de Marcos Manceñido, enginyer de Forests, especialista en àrees verdes. Preu: 20 €. Amics/Amigues de l'Arborètum: 15 €. Places limitades. Inscripció prèvia a arboretum@pcital.cat

Visites guiades

Colors de tardor.

Dia 13 de novembre, de 11,30-13 h

Si vols contemplar la paleta de colors naturals que subministren alguns arbres i arbustos del món segueix aquesta visita guiada. A més de curiositats coneixeràs per què les fulles dels arbres caducifolis abans de caure al terra s'omplen de colors ocres, grocs, taronja, vermell i fúcsia segons les espècies. Preu: 4 €. Amics/Amigues de l'Arborètum: 2 €. Places limitades. Inscripció prèvia a arboretum@pcital.cat

Preus ARBORÈTUM-JARDÍ BOTÀNIC DE LLEIDA

- Tallers escolars: 75 € a 100 €
- Visites guiades escolars: 65 €
- Visites guiades per a grups: 75 €

Interessats: cal inscripció prèvia a arboretum@pcital.es

Amics i Amigues de l'Arborètum: quota anual 15 €; quota familiar 25 €; estudiants i jubilats 10 €

P LANTA A CONÈIXER

Larix decidua Mill. [alerç (cat.), alerce (cast.), European Larch (angl.)]. Pinàcies.

Horari i calendari d'obertura

Obert de dimarts a diumenge

- ✓ De novembre a març: de les 10 a les 17 h
 - ✓ D'abril a octubre (excepte juliol i agost): de les 10 a les 13 h i de les 16 a les 20 h
 - ✓ Juliol i agost: de les 10 a les 13 h i de les 18 a les 20,30 h
- Romandrà tancat l'1 de gener, el 6 de gener, l'1 de maig i el 25 de desembre.

Accés lliure

- ✓ Els dies de portes obertes
- ✓ El primer diumenge de cada mes

Es permet l'accés al recinte fins a 45 minuts abans de l'hora del tancament.

Visites guiades, cursos i tallers
Enric Farreny, 49 - 25198 Lleida
<http://arboretum.parcteclleida.es/>
Telèfon 973 700083

Lignosa, 15 (novembre-desembre 2016)

Director: Josep Antoni Conesa Mor

Maquetació i coordinació: Meritxell Mor Gibert